

SINODA ZADARSKE CRKVE 1647. GODINE

Zvezdan STRIKA, Gablingen

Zadarska biskupija – osnovana još samim početkom 4. stoljeća a od 1154. godine nadbiskupija i metropolija – bila je u 17. stoljeću stalna meta turskih pustošenja, jer se grad Zadar tijekom mletačko-turskih ratova pretvorio u najsigurniju venecijansku utvrdu na istočnoj obali Jadrana. Sinodalni život zadarske crkve bio je u vremenskom periodu između 1607. i 1688. godine iznimno bogat; u tako malom vremenskom razmaku je bilo sazvano i održano čak trinaest sinoda. Sinoda 1647. godine, koju je sazvao nadbiskup Bernard Florio (1642.-1565.) pripada ovom vremenskom periodu i pokazuje kolika važnost se pridavala sinodama i njihovom značenju za obnovu crkvenih struktura.

KLJUČNE RIJEČI: *Zadar, Zadarska nadbiskupija, rani novi vijek, crkvena povijest, Bernard Florio, nadbiskupske sinode.*

I.

Zadarska crkva čiji je najveći dio kopnenog dijela u 17. stoljeću pod svojom okupacijom držala još uvijek moćna Turska carevina¹ proživljavala je iznimno bogato sinodalno razdoblje, koje je otpočelo s nadbiskupom Viktorom Ragazzonijem (1604.-1615.)² a zaključio ga je nadbiskup Ivan Evandelist Parzaghi (1669.-1688.)³ godine 1688., kada se naime sastala

¹ Općenito S. M. TRALJIĆ, Zadar i turska pozadina od 15. do potkraj 19. stoljeća, *Radovi instituta JA 11-12*, Zadar 1965, str. 203-227; ISTI, Nin pod udarom tursko-mletačkih ratova, *Povijest grada Nina*, priredili G. NOVAK - V. MAŠTROVIĆ, Zadar 1969, str. 529-548; ISTI, Tursko-mletačke granice u Dalmaciji u 16. i 17. stoljeću, *Radovi instituta JA 20*, Zadar 1973, str. 447-458; *Zadar pod mletačkom upravom 1409.-1797.* (= Prošlost Zadra - Knjiga 3), napisali i priredili T. RAUKAR – I. PETRICIOLI - F. ŠVELEC - Š. PERIČIĆ, Zadar 1987, str. 355-365; vrijedno je konsultirati i I. ANZULOVIĆ, Razgraničenje između mletačke i turske vlasti na zadarskom prostoru 1576. godine, nakon Ciparskog rata, *Zadarska smotra 47*, Zadar 1998, str. 53-150.

² Viktora Ragazzonia je papa Klement VIII. (1604.-1615.) imenovao 1604. godine zadarskim nadbiskupom, te je kao nadbiskup uspio svega tri godine kasnije otvoriti u Zadru »*Collegium illyricum*« za školovanje biskupijskog podmlatka. D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, vol. V, Venetiis 1775, str. 156-157; C. F. BIANCHI, *Zara christiana*, vol. I, Zara 1877, str. 66.

³ BIANCHI, *Zara christiana*, I, str. 70; V. BLAŽEVIĆ, *Concilia et synodi in territorio hodiernae Jugoslaviae celebrata*, Vicetiae 1967, str. 126; S. ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija do 1918*, Knjiga prva, Zagreb 1992., str. 196.

posljednja sinoda zadarske crkve.⁴ U tom vremenskom periodu od svega osamdesetak godina bilo je sazvano i održano čak dvanaest sinoda, pa, ako se spomenuti broj usporedi s preostalim razdobljima povijesti Zadarske nadbiskupije, tada upada u oči neravnomjerna raspoređenost slavljenja sinoda. Poslije tog sabora posvema je utihnuo sinodalni život zadarske crkve sve do današnjih dana.

U tom po svemu iznimnom vremenskom periodu prošlosti zadarske crkve pripada i sinoda sazvana i održana 1647. godine pod predsjedanjem nadbiskupa Bernarda Floria (1642.-1656.)⁵, koji je u modernoj historiografiji poznat kao pokretač osnivanja bogoslovnog sjemeništa (prozvano kasnije »Seminarium Florianum« – Florijevo sjemenište)⁶, pa tako i ova sinoda uz još 1651. godine održanu sinodu pokazuje ovog nadbiskupa kao podupiratelja i zagovornika intenzivnije i korjenitije izobrazbe biskupijskog klera,⁷ sinoda je bila već duže vrijeme poznata široj znanstvenoj javnosti, ali njene odluke i zaključci su smatrane izgubljenim ili negdje

⁴ Akte ili zaključci sinode 1688. godine nisu više danas dostupni. BIANCHI, *Zara christiana*, I, str. 28-29; BLAŽEVIĆ, str. 126.

⁵ Nadbiskup Bernard potjecao je iz ugledne venecijanske obitelji Florio, stupio je u red križara, te je imenovan 1642. godine biskupom Canea na otoku Kreti. Papa Urban VIII. (1623.-1644.) ga je iste godine premjestio na zadarsku nadbiskupsku stolicu. FARLATI, *Illyricum sacrum*, V, str. 163-164; BIANCHI, *Zara christiana*, I, str. 68-69; P. B. GAMS, *Series episcoporum ecclesiae catholicae*, Regensburg 1873-1886 (reprint Graz 1957) str. 426; *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, S.R. E. cardinalium, ecclesiam antistitum series*, vol. IV: a pontificatu Clementis PP. VIII (1592) usque ad pontificatum Alexandri PP. VII (1667), priredio P. GAUCHAT, Monasterii 1935, str. 207. U drugom dijelu svoje *Historia ecclesiae Iadrensis* (Znanstvena knjižnica u Zadru, Ms 112, fol. 27^v) kojeg nije objavio ni Daniele Farlati niti Vitalis Brunelli pribilježio je Valerije Ponte (1603.-1679.) o nadbiskupu Bernardu Florio sljedeći izvještaj: »1642. 45. Bernardus Florius, venetus, ex ordine cruciferorum, primum Agiensis seu Cydonicunis vulgo Canea in regno Cretae, deinde die 16. Mai eiusdem anni ad hanc ecclesiam translatus. Hic seminarium sex aluminorum ex testamento instituit, argenteam supelectilem conflari ac Deo dicari iussit; ecclesiam suam plurimis legatis auxit, rei publicae venetae vigente turcico bello vim acis armam constituit. Deum et pauperes ex reliquo esse opulentissimo heredes suipset. Caeterum vir pius sapiens ac prudens vixit annos LXX. Obiit Iadrae die 14 Februari 1656 et sepultus in baptisterio ante altare sancti Ioannis Baptistae a se creatum, cui quotidianum addixit per capitulum sufficienti legati pecuniae obeundam.«

⁶ Nadbiskup Bernard Florio ipak nije uspio otvoriti sjemenište, nego je njegovom ostavštinom uspio tek nadbiskup Teodor Balbi (1656.-1669.) sprovesti u djelo naum svojeg prethodnika; novčana zaklada je bila pohranjena u venecijanskoj banci i ustanova je djelovala sve do propasti Venecije 1797. godine, kada je njenim rušenjem nestalo i nadbiskupove zaklade. BIANCHI, *Zara christiana*, I, str. 263-266; T. ERBER, *Storia dell' i r. Ginnasio superiore di Stato in Zara*, Zara 1905, str. 24; Š. URLIĆ, *Crtice iz dalmatinskog školstva od dolaska Hrvata do g. 1814.*, I. dio, Zadar 1919, str. 47-48; *Zadar pod mletačkom upravom*, str. 577; S. KOVAČIĆ, *Katedralne škole u Dalmaciji pod mletačkom vlašću od konca 16. do početka 19. stoljeća prema biskupskim izvještajima Svetoj Stolici*, *Croatica Christiana Periodica* 15, Zagreb 1991., str. 59-87, ovdje str. 69; R. ŠUTRIN, *Sjemenište »Zmajević« u Zadru*, *Iskoni bē slovo*. Zbornik radova o glagoljici i glagoljašima zadarskog kraja i crkvi sv. Ivana Krstitelja, (= Novaja i ratkaja; knjiga 7), priredio A. BADURINA, Zagreb 2001, str. 138-151, ovdje str. 138-139. Zadarska crkva je imala još od 13. stoljeća svoju katedralnu školu, nadbiskup Petar Matafari (1376.-1399.) odredio je 1393. godine da na teret kaptola imaju poći u inozemstvo na nauke dva kanonika koji će nakon povratka podučavati klerike. Godine 1396. osnovan je dominikanski studij koji je 1496. godine prerastao u opće veleučilište s pravom podjele najviših akademskih odličja. Uz to je od druge polovice 15. stoljeća djelovala gradska škola. FARLATI, *Illyricum sacrum*, V, str. 106; BIANCHI, *Zara christiana*, I, str. 263; Š. URLIĆ, *Prilozi za biografiju Brne Karnarutića, Građa VIII*, Zagreb 1906, str. 344-345; S. KRASIĆ, *Generalno učilište Dominikanskoga reda u Zadru ili Universitas Jadertina: (1396.-1807.)*, Zadar 1996.

⁷ Daniele Farlati pripovijeda da je nadbiskup Bernard Florio sazvaio 1651. godine još jednu sinodu zadarske crkve: »Duas synodos coegit ecclesiae suae valde utiles, alterum anno 1646, alterum anno 1651.« FARLATI, *Illyricum*

zametnutim⁸. Takva intuicija historičara nije ih prevarila, premda još nije bilo poznato u kojem od mnogobrojnih arhiva su pohranjeni sinodalni zaključci. U arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu pronašao sam sasvim slučajno tekst sinodalnih odredbi (današnja signatura glasi: II d. 34, br. 565, fol. 1^v-9^r)⁹, koje su doticale život jadertinske crkve i osvjetljaju zadarsko područje sredinom 17. stoljeća, gdje je kako to očigledno proizlazi iz sinodalnih smjernica bilo i te kako naširoko rasprostranjeno liturgijsko slavljenje sv. mise, sakramenata, i drugih blagoslovina na domaćem narodnom jeziku (glagoljaštvo).¹⁰ Pa stoga nikako ne iznenađuje što su sinode zadarske crkve 1664. i 1680. godine ispovijedale ispovijest vjere na hrvatskom jeziku,¹¹ nego samo pokazuje kontinuitet glagoljske tradicije i hrvatske riječi u Zadarskoj nadbiskupiji. Tekst je naslovljen »Synodus Iadrensis 1647« a na sljedećoj stranici napisao je scriptor »Brevissimum compendium synodi dioeceseanae Iadrensis, habita anno 1647 in civitate Iadrae«; na fol. 1^r započinju sinodalni zaključci sljedećom rečenicom: »Bernardus Florio miseracione divina et sanctae sedis apostolicae gratia archiepiscopus...«, a završetak sinodalnih odluka na fol. 9^r zaključuje sljedeći dio rečenice ».... ac universam synodum sanctae romanae ecclesiae verae matri ac magistrae omnium ecclesiarum iudicio subiicimus.« Postoji još neki prijepis sinodalnih konstitucija/zaključaka ili ne, nisam mogao nešto određenije ustvrditi; u svakom slučaju nisu u Arhivu zadarske nadbiskupije sačuvane odluke sinode 1647. godine.¹² Dapače, nisam uspio pronaći niti 1692. godine priređeni priručnik sinoda zadarske crkve (kasnije prozvan *Epitome synodorum dioecesis Iadrensis*

sacrum, V, str. 164. Farlatijevo datiranje su preuzeli BIANCHI (*Zara christiana*, I, str. 69) i BLAŽEVIĆ, str. 111, ali spomenuta godina 1646. zasigurno nije ispravna, nego je sinoda bila sazvana i održana 1647. godine, kako se to vidi iz samog naslova saborskih odredbi sačuvanih u Arhivu hrvatske akademije.

⁸ U Arhivu hrvatske akademije znanosti i umjetnosti vidio sam da je pribilježeno ime dr. Marijana Grgića; on je još 1959. godine imao u rukama sinodalne zaključke, što znači da su dr. Grgiću bili poznate sinodalne odredbe ali u njegovim studijama nisam nigdje pronašao da se na njih osvrnuo ili ih spomenuo.

⁹ Osoblju Arhiva hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu najsrdačnije se zahvaljujem što su mi izišli u susret i dali na uvid sinodalne zaključke.

¹⁰ U širem kontekstu je to pitanje detaljnije obradio A. M. STRGAČIĆ, *Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra, Zadar - Zbornik*, priredila Matica Hrvatska, Zagreb 1964, str. 373-429; ISTI, O uzgoju i naucima dalmatinskog glagoljskog klera u prošlosti, *Zadarska revija* 5, Zadar 1956, str. 179-184; A. R. FILIPI, Hrvatski govorni jezik u Zadru prema dokumentima iz godine 1603., *Zadar - Zbornik*, str. 431-440; ISTI, Popovi glagoljaši na visini svoga poziva, *Vjesnik zadarske nadbiskupije* 7, Zadar 1964., str. 140-148 (bez kritičkog aparata, samo je na kraju donesen kratki pregled konzultirane literature). ISTI, Ninske crkve u dokumentima iz godine 1575. i 1603., *Povijest grada Nina*, str. 549-596; KRASIĆ, str. 553; P. RUNJE, *O knjigama hrvatskih glagoljaša*, Zagreb 1998, str. 7-68, sada je dostupan skraćeni i prerađeni tekst naslovljen O knjigama glagoljaša u drugoj polovici 14. i u 15. stoljeću u Zadarskoj nadbiskupiji, *Iskoni bē slovo*, str. 57-67.

¹¹ Arhiv zadarske nadbiskupije, Kutija 1: *Synodalia* (bez signature): Sinodalni zaključci 1664. godine, fol. 12^v. Constitutiones et Decreta illustrissimi ac reverendissimi D. D. Evangeliste Parzaghi M. D. archiepiscopi Iadrensis in sua prima dioeceseana synodo promulgatae, die 13. 14. et 15. Mensis. Octobris 1680 fol. 160. Akte nisu sačuvane u originalu, nego u prijepisu iz 1863. godine. Arhivar Zadarske nadbiskupije, dr. Pavao Kero dao mi je više puta na uvid saborske zaključke i zahvaljujem mu se na uloženom trudu.

¹² Moderna historiografija smatra da su na teritoriju današnje Zadarske nadbiskupije održane 27 sinode, premda treba uzeti u obzir da je jedna sinoda zasjedala u Biogradu (god. 1111.) koji je tada bio sjedište Skradinsko-biogradske biskupije i dvije sinode u nekadašnjoj Ninskoj biskupiji (1078. i 1598. god.). Točna brojka od svega 24 sinoda čini mi se ipak premalena, ako se uzme u obzir činjenica da je Zadar imao svojeg gradskog biskupa još prije Milanskog edikta. Sinodalni život zadarske crkve u prvom tisućljeću kršćanskog milenija ostaje nažalost još uvijek u tami, jer o njima nisu poznata baš nikakva povijesna vrela, zagubljena su ili su pohranjena u nekim arhivima u

ab anno 1395) zadarskog povjesničara Ivana Tanzlinghera-Zanottia (1651.-1732.), koji je prema izvještaju Ante M. Strgačića i Stjepana Antoljaka pohranjen u Državnom arhivu u Zadru među spisima nekadašnjeg samostana sv. Dominika i to s rednim brojem 1189; kojim putem je manuskript dospio među spise bivšeg dominikanskog samostana nije ništa određeno poznato.¹³

II.

Sinoda zadarske crkve donijela je 1647. godine točno 28 zaključaka i svojim sadržajem se ne razlikuju baš previše od sinoda diljem kršćanskog zapada koje su karakterizirale posttridentinska strujanja u katoličkim zemljama i pokrajinama. Sadržajno se ona naslanja na zaključke zadarskih sinoda 1566., 1579. te 1598. godine, premda to nije nigdje izričito spomenuto. Osobite značajke ove sinode su ipak zaključci o mjesnim potrebama u konkretnoj vremenskoj situaciji sredinom 17. stoljeća, ili još bolje rečeno *correctio morum* biskupijskog klera. Nakon kratkog uvoda koji spominje sudjelovanje nadbiskupa Bernarda Floria i svih onih koji se nalaze pod njegovom jurisdikcijom podijeljene su sinodalne odredbe klasično prema već ustaljenoj šemi u dva dijela: Prvi dio obuhvaća liturgijsko slavljenje svetih sakramenta i sažet je u osam kanona, dok se ostali zaključci

---

domovini ili izvan nje. Zaključci pojedinih sinoda u drugom mileniju prošlosti zadarske crkve nisu danas posve dostupni, zagubljeni su, od nekih sinoda su poznati samo pojedini kanoni i odredbe, a o nekima postoje samo kratke bilješke. Njihovo održavanje može se kronološki nizati sljedećim redom: sinoda god. 1078. (nacionalni sabor održan u Ninu); sinoda god. 1096.; sinoda god. 1106.; sinoda održana oko 1111. god. (pokrajinski sabor u Biogradu); sinoda god. 1334.; sinoda god. 1393.; sinoda god. 1431.; sinoda god. 1455. - njeno održavanje je posve nesigurno; sinoda god. 1460.; sinoda god. 1563.; sinoda god. 1566.; sabor god. 1579.; sinoda god. 1594.; sinoda god. 1598.; sinoda god. 1598. (sinoda Ninske biskupije); sinoda god. 1607.; sinoda god. 1614.; sinoda god. 1619.; sinoda god. 1625.; sinoda god. 1640.; sinoda god. 1647.; sinoda god. 1651.; sinoda god. 1663.; sinoda god. 1671.; sinoda god. 1680., te sinoda god. 1688. U Arhivu zadarske nadbiskupije sačuvane su odluke sinoda 1664. i 1680. godine (Kutija 1: *Synodalia*), te u Državnom arhivu u Zadru (današnja sig.: *Miscellanea III*, pozicija br. 1, pag. 1-22) pohranjene su odluke sinode 1566. godine koja je održana za nadbiskupa Muzia Callinia (1555.-1566.). Objavljeni su zaključci zadarskih sinoda 1579. i 1598. god. *Constitutiones et decreta in conventu reverendissimis dominis Spalatensis et Iadrensis provinciae archiepiscoporum et episcoporum, ac eorum assensu a reverendissimo domino Augustino Valerio, Veronensis episcopo visitatore Dalmatiae et reformatore apostolico promulgata et a sede apostolica confirmata*, Vicenza 1579.; FARLATI, *Illyricum sacrum*, V, str. 132-139 – originalni primjerak odluka spomenute sinode danas je pohranjen u Arhivu hvarske biskupije, KAH VIa/6. *Constitutiones synodicae dioecesis Iadrensis anno 1598* već je objavio FARLATI, *Illyricum sacrum*, V, str. 144-154.

¹³ STRGAČIĆ, Hrvatski jezik, str. 399. Potptuni naslov djela prema navodu dr. Ante M. Strgačića glasi: *Initium a Domino anno ab Incarnatione Domini 1692, die 2 Iulii, Iadrae. Compendium sive repertorium materialium sive rerum ex constitutionibus synodalibus ecclesiae metropolitanae Iadrensis, actorum a fundatione Capituli usque ad praesens saeculum habitis et emenatis, desumptum a suis originalibus existentibus partim in archivio capitolari et partim in officio cancellariae archiepiscopalis civitatis Iadrae, ad usum B. Ioannis Zanotti alias Tanzlingher utriusque doctoris et canonicis Iadrensis*. Za Strgačićem se poveo i Stjepan Antoljak prihvaćajući njegovo mišljenje (ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija*, I, str. 196), ne provjeravajući spomenutu tvrdnju, jer spis nije više pohranjen u Državnom arhivu u Zadru, nego je danas negdje zametnut. Ante M. Strgačić je u upravo spomenutoj studiji donio nekoliko sinodalnih odluka citirajući ih upravo iz *Epitome synodorum dioecesis Iadrensis*, što jasno potvrđuje da mu je rukopis bio dostupan, ali gdje mu se danas zameo trag, ne zna se, a možda je nekim nejasnim putem dospio u privatni posjed ili je zametnut negdje među drugim spisima u Državnom arhivu. Prema informacijama iz Državnog arhiva Zadra i njegova ravnatelja gospodina Ražova moguće je da se Tanzlingherov spis nalazi u arhivu i to pod nekom drugom signaturom. U svakom slučaju spomenuta studija Ante M. Strgačića nigdje ne spominje sinodu koju je sazvao nadbiskup Bernard Florio 1647. godine.

odnose na dužnosti klerika i posebno se ističu kanoničke dužnosti stolnog kaptola. Izuzetak je samo kanon 27 koji se odnosi na monahinje i redovnice čiji se samostani trabaju jednom godišnje visitirati. Na kraju se u kanonu 28 ukratko napominje da su sinodalni odluke prevedene na »ilirski« (čitaj hrvatski) jezik i time su bili dostupni i onim svećenicima koji nisu bili baš osobito vješti latinskom jeziku. Taj podatak doduše ostavlja negativnu sliku svećenika glagoljaša i njihove izobrazbe, ali ako se uzmu o obzir suvremena vrela druge polovice 16. i početkom 17. stoljeća u Zadarskoj nadbiskupiji i Ninskoj biskupiji, tada situacija ni u kojem slučaju ne može biti baš tako crna, kako li na prvi pogled izgleda. Zadarski nadbiskupi – mahom Venecijanci – nisu baš previše blagonaklono gledali na glagoljaše i glagoljsku liturgiju, nego su pokušavali suzbiti njeno širenje ograničujući slavljenje sv. mise na starohrvatskom jeziku samo na dvije zadarske crkve, naime Sv. Trojstva (od 15. stoljeća prozvana Sv. Donat) i Sv. Marije (Mariae Presbyterorum). Nadbiskup Mafej Vallaresso (1450.-1496.) je 4. prosinca 1460. godine na zadarskoj sinodi odredio točno gdje i kada se mogu slaviti liturgijski obredi na narodnom (hrvatskom) jeziku.¹⁴ Ovu odluku potvrdio je još jednom nadbiskup Muzio Callina (1555.-1566.) na biskupijskoj sinodi 1566. godine u kanonu 12.,¹⁵ te zadarska sinoda 25. rujna 1594. godine u kanonu 25 pod nadbiskupom Alvisom Molinom (1592.-1596.).¹⁶

Zadarska sinoda godine 1647. se ipak nije baš previše pozabavila teoretskim pitanjima i teološko-dogmatskim kontroversama koje su karakterizirale taj vremenski period,¹⁷ u koja se nadbiskup Bernard Florio aktivno uključio pobijajući tendenciozno pisanje Sarpija

¹⁴ »Statuimus et ordinamus quod de caetero aliquis sacerdos de littera sclava non audeat, vel praesumat in aliqua ecclesia civitatis Iadrensis celebrare missarum solemnias sine nostra vel vicarii nostri licentia speciali petita, et obtenta, praeterquam in ecclesia s. Trinitatis (alias s. Donati) et in ecclesia s. Mariae Presbyterorum tempore indulgentiae tamen, ac etiam quoniam vocati fuerunt ad celebrandum pro anima alicuius defuncti eo videlicet die, quo ipse defunctus sepultus fuerit, et in ecclesia apud quam sepelitur; intelligendo tamen quod in aliquis presbyteris de littera slava assumptus fuerit in gremio capituli nostri, idem presbyter non intelligatur subiacere huic ordine quousque fuerit de dicto capitulo.« BINACCHI, *Zara christiana*, I, 132. Jednu drugu verziju teksta donio je Ante M. Strgačić: »Sacerdotibus de littera slava, seu illyricis, prohibetur celebratio missarum in aliqua ecclesia sine licentia archiepiscopi vel vicarii petita et obtenta, praeterquam in ecclesia s[ancti] Donati seu sanctissimae Trinitatis, et in ecclesia s[anctae] Mariae Praesbyterorum tempore indulgentiarum tantum, vel quando vocati sunt ad celebrandum pro anima alicuius defuncti, eo videlicet die quo defunctus sepultus fuerit, et in ecclesia apud quam sepelitur; intelligendum, quod si aliquis e supradictis praesbyteris de littera slava assumptus fuerit in gremio capituli, idem intelligatur subiacere huic ordini. Transgressoribus poena librarum duarum.« STRGAČIĆ, *Hrvatski jezik 399-400*, donosi tekst prema TANZLINGHER-ZANOTTI, *Epytome synodorum* 10.

¹⁵ »Statuimus insuper et iuxta huius ecclesiae constitutiones et laudabilem consuetudinem inviolabiliter servari mandamus, nemini sacerdotum illyricae linguae licere in aliqua ecclesia civitatis Iadrensis missas celebrare sine nostra vel vicarii nostri licentia speciali; liceat tamen eis in ecclesia s[anctissimae] Trinitatis, et s[anctae] Mariae Praesbyterorum indulgentiarum tempore. In aliis vero ecclesiis exsequiarum temporibus pro anima alicuius defuncti dum vocati fuerint sacrificium altaris offerre, eo scilicet die, quo cadaver sepelitur, et in ecclesia, in qua humabitur. Aliis autem temporibus nullatenus et nullibi.« *Acta synodalia archiepiscopi Iadrensis Mutii Callini*, DAZd, *Miscellanea* III, pozicija 1, pag. 9.

¹⁶ »Prohibetur sacerdotibus Illyricis in aliqua ecclesia civitatis Iadrensis celebrari sine archiepiscopi vel vicarii licentia; licet tamen in ecclesia s[anctissimae] Trinitatis, et s[anctae] Mariae Praesbyterorum indulgentiarum tempore, in aliis ecclesiis exsequiarum temporibus eo die, quo cadaver sepelitur, in ecclesia in qua humabitur tantum.« TANZLINGHER-ZANOTTI, *Epytome synodorum* 25, citat donosi STRGAČIĆ, *Hrvatski jezik* 403.

¹⁷ Općenito H. JEDIN, *Katholische Reform oder Gegenreformation?* (= *Geschichtliche Quellenschriften* 12), Düsseldorf 1960; W. REINHARD, *Gegenreformation als Modernisierung?*, *Archiv für Reformationsgeschichte*

Paola,¹⁸ nego joj je u prvom planu bila nakana provođenje u praksu već prije donesenih odluka i smjernica. Tridentinski sabor je u tom kontekstu bio okosnica na kojeg su se naslanjali sinodalni zaključci,¹⁹ čije odluke i zaključci su bili već više puta promulgirani na sinodama zadarske crkve,²⁰ pa je tako sinoda 1647. godine u specifičnim uvjetima nastavila hvalevrijednu praksu *viae concilii* učvršćujući obnovu zadarske crkve i njenih institucija putem sabora.

No najprije o prvom dijelu sinodalnih smjernica i odredbi! Prvi kanon određuje posvema precizno, svećenici glagoljaši trebaju sakramente slaviti prema propisanom obredniku i to prema obnovljenom glagoljskom misalu rimskog obreda²¹ zabranjujući im u isti mah podjelu sakramenata na latinskom jeziku ukoliko ga dobro ne poznaju. Drugih sedam ka-

68, Gütersloh 1977, str. 226-251; M. VENARD - M. LIENHARD - H. SMOLINSKY, *Die Reformation, Die Geschichte des Christentums: Religion - Politik - Kultur*, sv. 7: *Von der Reform zur Reformation (1450-1530)*, njemačko izdanje priredio H. SMOLINSKY, Freiburg-Basel-Wien 1995, str. 675-897.

¹⁸ BERNARDO FLORIS, *Osservazioni sopra l' Historia de concilio Tridentino descritta da Pietro Soave Polano, Biblioteca civica Trento, Mazzantini LXVIII, 43, codd. 79-86*. Djelo je usmjereno – kako se vidi iz samog naslova – protiv spisa *Istoria del concilio Tridentino del Sarpi Paolo*, Londoni 1619, drugo izdanje Geneva 1629, kritičko izdanje u dva sveska priredio je L. VIVANTI, Torino 1972. Tiskanje prvog izdanja podupirao je bivši splitski nadbiskup Markantun de Dominis (1560.-1624.). H. JEDIN, *Der Quellenapparat der Konzilsgeschichte Pallavicinos: das Papsttum und die Widerlegung Sarpis im Lichte neuerschlossener Archivalien* (= *Miscellanea Historiae Pontificiae* 4), Romae 1940, str. 19.

¹⁹ Opširni prikaz ovog sabora priredio je H. JEDIN, *Das Konzil von Trient. Ein Überblick über die Erforschung seiner Geschichte*, Roma 1948; ISTI, *Geschichte des Konzils von Trient*, 4 sveska, Freiburg-Basel-Wien 1949-1975; novija znanstvena dostignuća i procjenu sabora donosi Ch. LEFEBVRE, *Lateran V und Trient* (1 Teil) (= *Geschichte der ökumenischen Konzilien* 10), Mainz 1978; J. LECLER - H. HOLSTEIN - P. ADNÈS - Ch. LEFEBVRE, *Trient II* (= *Geschichte der ökumenischen Konzilien* 11), Mainz 1987; M. VENARD, *Das fünfte Laterankonzil (1512/1517) und das Konzil von Trient (1545/1563), Geschichte der Konzilien. Vom Nicaenum bis zum Vaticanum II*, priredio G. ALBERIGO, Düsseldorf 1993 (reprint Wiesbaden 1998), str. 332-383; *Das Konzil von Trient im ökumenischen Gespräch*, priredila die Katholische Akademie Hamburg, Hamburg 1996; K. GANZER, Art.: Trient, *Lexikon für Theologie und Kirche* 10, Freiburg-Basel-Wien-Roma 2001, str. 225-231.

²⁰ Nadbiskup Muzio Callini je na dvije sinode – prva 1563. a druga 1566. godine – upoznao nadbiskupiju s donesenim smjericama Tridentskog koncila. Odjek je morala imati osobito sinoda 1563. godine, jer je ona bila sazvana kratko vrijeme nakon »Te deum« u Tridentu. Tako je zadarska crkva bila upoznata »iz prve ruke« o onome što se događalo na saboru. Nadbiskup Callini kojeg je pratila jedna grupa zadarskog klera učestvovala je u radu Tridentskog sabora i to ne kao jedan od mnogih saborskih članova, nego puno više kao jedan član sabora koji je odlučno podupirao reformne zahvate. Zalagao se za rezidenciju biskupa i osobno je predvodio zadarsku crkvu dajući tako primjer svojim nasljednicima. To pokazuju osobito već prije spomenuta *Acta synodalia archiepiscopi Iadrensis Mutii Callini* (DAZd, *Miscellanea* 1, pozicija br. 1, pag. 1-22) s kojima je praktično bila uvedena tridentinska obnova u Zadarskoj crkvi; o nadbiskupu i njegovu djelovanju usp. najvažnije studije i leksika FARLATI, *Illyricum sacrum*, V, str. 127-128; BIANCHI, *Zara christiana*, I, str. 60-61; EUBEL, III, str. 215; G. THILS, Art.: Calini (Muzio), *Dictionnaire d' Histoire et de Géographie ecclésiastiques* 11, Paris 1949, str. 398-399; L. BERRA, Art.: Mutius Calinus, *Enciclopedia Cattolica* 3, Roma 1949, str. 382; V. I. COMPARATO, Art.: Calini Muzio, *Dizionario Biografico dell' Italiani* 16, Roma 1973, str. 725-727; K. GANZER, Art.: Mutius Calinus, *Lexikon für Theologie und Kirche* 2, Freiburg-Basel-Wien-Roma 1994, str. 890; H. JEDIN, *Geschichte des Konzils von Trient*, sv. IV/2, Freiburg i.Br. 1975, str. 85, 152, 162 i d.; L. CASTANO, Mons. Muzio Calini archivescovo di Zara al Concilio di Trento, *Concilio di Trento. Rivista commemorativa del IV centenario* 2, Roma 1943, str. 123-138; Muzio CALLINI, *Lettere conciliari (1561-1563)*, priredio A. MARANI, Brescia 1963; J. SOPTA, *Die Teilnahme aus der kroatischen Diözesen an der dritten Tagungsperiode des Tridentinums und die Frage des Laienkelchs* (Theol. Diss.) Freiburg/B 1986, str. 44-47; M. MIELE, *Die Provinzialkonzilien Südtaliens in der Neuzeit* (= *Konziliengeschicht, Reihe A: Darstellungen*), Paderborn-München-Wien-Zürich 1996, str. 36.

²¹ Reformirani glagoljski misal u redakciji Rafaela Levakovića tiskan je u Rimu 1631. godine i njime su se služili svećenici Zadarske nadbiskupije. STRGAČIĆ, *Hrvatski jezik*, str. 404. Kratki pregled tog pitanja s posebnim

nona počevši s sakramentom kršćanske inicijacije pa sve do sakramenta ženidbe prožeti su duhom Tridentinskog sabora koji je posvema točno propisao način i formu njihova slavljenja.²² Liturgijska obnova provedena je novim odredbama i to osobito ritualima koji su bili priređeni prema saborskim odredbama i to jednako, oni župnici koji slave sv. misu i sakramente na latinskom jeziku i oni koji se služe glagoljskim misalom i tiskanim lekcionarom. Župnici su prema odrebi o krštenju (kanon 2) trebali u knjigu krštenika unijeti imena krštene djece s imenima njihovih roditelja i kumova a svake godine su dužni donijeti u upravu nadbiskupije jedan prijepis svih krštenika koji se pohranjuje u arhivu nadbiskupije. Kanon 3 naglasuje kako sakrament svete potvrde ne može biti podijeljen prije nego je dotična osoba navršila sedmu godinu života i već prije primila sakrament sv. pričesti. Župnici su dužni, propisuje 4. zaključak, voditi knjigu prvopričesnika i u nju upisivati imena svih onih koji su te godine primili prvu pričest. Sljedeći kanon određuje način podjele sakramenta sv. ispovijedi, a kanon 7 nadovezuje se ističući posebno zadaću kanonika pokornika i važnost njegove službe u zadarskoj prijestolnici, osobito za vrijeme korizme i došašća. Između ovih smjernica smještena je odredba o praznovjernim običajima, gdje se osobito naglasuje da se praznovjerni običaji trebaju po cijeloj nadbiskupiji iskorijeniti. Sakrament bolesničkog pomazanja (zaključak 8) dužni su župnici dijeliti prema propisima rimskog misala. Svećenički red mogu primiti *clerici illyrici* uz ispunjenje već prije propisanih uvjeta, osobito pobožnog i uzornog života, *clerici latini* dužni su ispuniti propisane uvjete donesene na Tridentinskom saboru. Isto tako i sakrament ženidbe (zaključak 10) treba biti podjeljivan prema smjernicama Tridentinskog sabora i obnovljenog rimskog misala, te su župnici dužni voditi knjigu vjenčanja u koju se unose imena vjenčanih i imena njihovih svjedoka; na taj način se moglo bez ikakvih dubljih zahvata djelotvornije suzbijati nelegalno sklapanje brakova i život u konkubinatu.²³

Drugi dio sindodalnih zaključaka su disciplinarne i juridičke odredbe koje se odnose najvišim dijelom na klerike, razne službe u zadarskoj prijestolnici sv. Stošije i drugim gradskim crkvama, osobito u crkvi sv. Šimuna Bogoprimatea; slavljenje sv. misa točno određuje kanon 11 a kanon 12 donosi propise o beneficijama. Dolično čuvanje svetih relikvija propisuje 13 kanon, te nalaže župnicima da na svim posudama u kojima su pohranjene relikvije trebaju biti točno naznačena imena svetaca; na oltaru gdje se nalaze relikvije treba biti upaljena svjetiljka. 14. zaključak odnosi se na pokapanje, a sljedeći zaključak donosi propise o doličnom slavlju svetkovina; kanon 17 govori o procesijama.

osvrtno na kraj 17. i na 18. stoljeće u kojem su odigrali vrlo važnu ulogu zadarski nadbiskupi Vicko Zmajević (1713.-1745.) i njegov nasljednik Mate Karaman (1745.-1771.) nudi M. BOGOVIĆ, *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine* (= *Analecta Croatica Christiana* 14), KS, Zagreb, 21993, str. 135-144 i već prije spomenuti P. RUNJE, *O knjigama hrvatskih glagoljaša*, obrađuje samo 15. stoljeće.

²² Usp. *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, curantibus J. ALBERIGO - J. A. DOSSETTI PERIKLE - P. JOANNOU - C. LEONARDI - P. PRODI, consultante H. JEDIN, edidit Istituto per le Scienze Religiose, Bologna 1973, njemački prijevod s latinskim originalom *Dekrete der ökumenischen Konzilien*, sv. 3: *Konzilien der Neuzeit*, priredio J. WOHLMUTH, Paderborn-München-Wien-Zürich 2002, str. 703-713 (dalje **COD**).

²³ Već je zadarska sinoda 1598. godine koju je savvao nadbiskup Minutio de Minutio (1596.-1604.) donijela strožije propise protiv konkubinata klerika i laika (kanon 10: *De concubinato tum ecclesiasticorum tum laicorum*). FARLATI, *Illyricum sacrum*, V, str. 150.

Nasuprot tim odredbama, koje se odnose na cijelu nadbiskupiju, kanon 16 dotiče samo kanonike i njihovu službu. Propovijedanje riječi Božje kako je naglasio Tridentinski sabor ne bi smjelo biti zanemareno, propisuje kanon 18, nadodajući da tema propovijedi treba biti izvedena iz evanđelja koje je župnik pročitao vjernicima. Na ovaj zaključak nadovezuju se direktno odluka 19 (o kršćanskoj nauci) i 20 (čitanje sv. Pisma). Zaključci 22 i 24 dodiruju posebnost kanoničkog života i rada određujući njihove posebne dužosti u prijestolnici sv. Stošije, te odluka 23. govori o životu i časti klerika ističući osobito važnost nošenja kleričke odjeće i tonzure. Slijedeći kanon se odnosi na službu ceremonijara a odredba 25 se pozabavila beneficijatima. Odredba 26 donosi propise sakriste u prijestolnici sv. Stošije. S posljednjom odredbom je sinodalni gremij zaključio da će monahinje i njihovi samostani prema uobičajenoj praksi biti vizitirani jednom godišnje. Dvojica svećenika će ih jednom godišnje obići i o tom posjetu će podrobnije izvjestiti nadbiskupa.

III.

Ova edicija sinodalnih odluka preuzima tekst kako je to već spomenuto iz Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, današnja signatura glasi: II d. 34, br. 565, fol. 1^r-9^r. Ortografija je preuzeta iz klasičnog latinskog jezika, a sam tekst je podijeljen na kanone kako je to već učinio skriptor. Svaki kanon je u originalu naslovljen, pa je isto tako taj stil preuzet i u ediciji. Izuzetak su samo redni brojevi koji se ne nalaze u originalnom tekstu, nego sam ih nadodao zbog lakšeg i boljeg pregleda, kako bi današnji čitalac dobio jasniju sliku sinodalnih zaključaka.

Verificirani citati sačuvani su u originalnoj formi, a preostali kritički aparat donesen je u bilješkama. Zbog boljeg i lakšeg pregleda citati su označeni kurzivno. Precrtane riječi koje je skriptor želio ispustiti naznačene su kurzivno u bilješkama.

IV.

Brevissimum compendium synodi dioeclesanae Iadrensis, habita anno 1647 in civitate Iadrae. <fol. 1^r> Bernardus Florio miseratione divinae, et sanctae sedis apostolicae gratia archiepiscopus Iadrensis ad Dei omnipotentis, ac beatissimae Mariae semper virginis, et sanctae Anastasiae patronae laudem,²⁴ post peracta rite omnia, quae in pontificali

---

²⁴ Sv. Stošija, srijemska mučenica (304. godine), čije moći je donio zadarski biskup Donat iz bizantske prijestolnice na Bosforu bile su pohranjene u katedrali Sv. Petra koja je kasnije prozvana njenim imenom; njeno štovanje u Zadru potvrđuje već car-pisac Konstantin Porfirogenit u svojem *De administrando imperio*, cap. 29, ed. Gy. MORAVCSIK - R. J. H. JENKINS, Washington 1967, str. 136-139; F. RAČKI, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia* (= MSHSM 7), Zagrabiae 1877, str. 306; BIANCHI, *Zara christiana*, I, str. 89-102; V. BRUNELLI, *Storia della città di Zara dai tempi più remoti fino al 1409 compilata sulle fonti e integrata da tre capitoli sugli usi e costumi*, Venezia 1913 (reprint Trieste 1974), str. 168, 185; G. MANOJLOVIĆ, O godini »prijenosa sv. Anastazije« u Zadar, *Viestnik kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva* 3, Zagreb 1901, str. 103-113. Zadarsku tradiciju o sv. Stošiji i njenom slavljenju sabrao je marljivi prepisivač J. A. GURATO, *De sanctis titularibus ac patronis civitatis et archidioecesis Iadrensis*, Znanstvena knjižnica u Zadru, Ms 385, fol. 6^r-44^r.

romano praecipuntur, et convocatis, ac praesentibus omnibus, qui de iure, et consuetudine tenentur etiam exemptis, et abbatibus commendatariis per se, vel per suos procuratores,²⁵ constitutionibus suorum praedecessorum confirmatis, quatenus praesenti synodo non obstantes sequentes constitutiones divino prius implorati auxilio promulgavit.

<fol. 1^v> vacua

<fol. 2[>] [1] DE SACRAMENTIS IN GENERE

Parochi illyrici ex rituali romano nuper impresso sacramenta administrent, et alii ritus omnes qui in usu erant, prohibiti censeantur. Ad conversus parochiarum nullus ex illyricis presbyteris admittatur, qui characteres latinos legere ignoraverit. Omnes parochi quolibet biennio se subiiciant examini iuria rubricas ritualis missalis ac breviarii coram viris peritis ab ordinario deputatis. In concionibus proponatur populis necessitas efficacia et praestantia sacramentorum nove legis.

[2] DE BAPTISMO

Baptismus sine licentia ordinarii non administretur in ecclesiis in quibus fons baptismatis non reperitur. Baptismus infantium non differatur ultra octo dies. In qualibet parochiali ecclesia reperitur liber, in quo baptizatorum nomina, et patrinorum iuxta formula alias praescriptam diligenter describantur; quo expleto alius substituatur priori in archivio archiepiscopali reposito.²⁶ Fontes baptismates conficiantur, ut in visitatione mandatum fuit. Vascula sacrorum oleorum conficiantur, si fieri poterit ex argento, et fideliter, ac decenter custodiantur.

[3] DE SACRAMENTO CONFIRMATIONIS

In visitatione dioecesana ministrabitur ab ordinario sacramentum confirmationis habita prius concione sermone illyrico de necessitate et utilitate huius sacramenti, de munere, et officio patrinorum, ac <fol. 2^v> de cognatione spirituali, quae inde contrahitur, quemadmodum actum fuit in proxima visitatione. Minores septem annis ad confirmationem non admittantur.²⁷ Adulti hoc sacramentum suscepturi sint de rudimentis fidei satis instructi, etsi fieri poterit confessi, et sacra communione refecti, vel salsem contriti. Quando aliis statutis temporibus hoc sacramentum ministrandum erit ab ordinario moneant

²⁵ To su mogli biti samo opati komendatori ili njihovi predstavnici iz zadarskog samostana Sv. Krševana, samostana Sv. Kuzme i Damjana s otoka Pašmana ili samostana Sv. Mihovila.

²⁶ Sličnu odredbu donio je već 44. zaključak zadarske sinode 1566. godine. *Acta synodalia archiepiscopi Iadrensis Mutii Callini*, DAZd, Miscelanea III, pozicija br. 1, pag. 21-22.

²⁷ O sakramentu sv. Potvrde opširnije je govorio na svojem osmom zasjedanju sabor u Firenci 1439. godine. COD, str. 544, r. 1-545, r. 3.

opportune parochi per totam dioecesim universum populum, ut non confirmatos defferre possint ad ecclesiam cathedralem.

[4] DE SANCTISSIMO EUCHARISTIAE SACRAMENTO

Teneantur parochi describere annuatim nomina communicatorum in libro peculiari; non communicatos autem ad nos defferant, ut saluti illorum opportune consulere possimus. Pueris in pubertate constitutis, et rationis usu valentibus sacramentum eucharistiae non administretur, nisi de excellentia, ac praestantia tanti mysterii bine prius fuerint edocti. Vinum populo post sumptam eucharistiam non calice, sed alio vase congruo porrigatur. Dum sacra eucharistia in ecclesia ministratur, pixidem extra tabernaculum iugiter tenere non liceat, sed peracta communionem eorum, qui accesserunt, reponatur illico <fol. 3> in tabernaculum, donec alii convenerint.²⁸ Confessio, quae ante populi communionem praemittitur a parochis illyrico idiomate, desumatur ex *missali romano illyrico*²⁹ nuper reformato prohibita quacumque formula. Circa cultum, et administrationem huius sacramenti observentur, quae in rubricis missalis, et ritualis continentur. Sodalitas corporis Christi in qualibet ecclesia parochiali instituatur, et alicui archiconfraternitati in urbe aggregetur. In defferenda eucharistia ad infirmos parochi nullo modo calice, sed pexide utantur. Ad arcendos tempestatis non signentur eucharistia nubes, et turbines, sed aperiatur tabernaculum non extracta eucharistia adhibitis decenter luminaribus, ut populus misericordiam divinam in suis necessitatibus imploret. Si defferenda sit eucharistia ad infirmos convocetur populus, pulsata campana aliquo peculiari signo. Tabernaculum bene clausum asservetur et diligenter custodiatur.

[5] DE POENITENTIAE SACRAMENTO

Ad audiendas confessiones non admittantur, nisi qui per synodales examinationes et scientia idonei et morum honestate praedicti fuerint reperti. In casibus gravioribus consulant peritiores.³⁰ Affigatur in sacristia catalogus omnium confessariorum. Confessiones extra casum necessitatis audiantur solum in ecclesia in confessionalibus eum super pelliceo et stola <fol. 3> confessionalia habeant fenestellam cum crate ferrea perforata aut lignea spissiori.

[6] DE SUPERSTITIONIBUS

Nullus in medendo utatur orationibus, aut praecibus, nisi a nobis recognitae, et admissae fuerint. Non adhibeant sacerdotes alias orationes, aut exorcismos, ad repellendas tempe-

---

²⁸ Usp. Kanon 6 (*De asservando sacrae eucharistiae sacramento et ad infirmos deferendo*) konstitucije o euharistiji Tridentinskog sabora. COD, str. 696, r. 10-16.

²⁹ Usp. ovdje bilj. 21.

³⁰ COD, str. 708, r. 5-24, str. 713, r. 9-11.

states, vel ad reprimendam infestationem locustarum, aut vermium praeter admissos ab ecclesia, quae in rituali romano illyrico reperiuntur. Nullus sacerdos audeat missas celebrare, aut alias ceremonias ecclesiasticas adhibere super illis, qui contrahunt fraternitates (ut vocant) iuratas. Nullus pariter sacerdos audeat celebrare missas super schedulas, brevia, fasciculos, sacculos, vel alia huiusmodi. Nullus denique sub quibus praetextu missam celebret, nisi iuxta rubricas missalis romani reformati.³¹

[7] DE PRAEBENDA POENITENTIALI

Canonicus poenentiarus habeat in cathedrali proprium confessionale, quod ad aliis confessariis occupari non possit, et in eo residere teneatur in quadragesima et adventu, ac praeterea omnibus festis de praecepto a primis vesperis dum divina in choro persolvuntur officia; immo et aliis diebus dum frequentior populus convenerit. Super confessionale inscribatur poenitentiaria.

<fol 4'> [8] DE EXTREMAE UNCTIONIS SACRAMENTO

Parochi infirmos in sua parochia ad poenitentiam adhortentur, eosque sanctis sacramentis munire studeant; et neminem extremae unctionis capacem sine tanto sacramento e vita discedere permittant.³² Ministretur autem hoc sacramentum ex rituali romano cum superpelliceo et stola.

[9] DE SACRAMENTO ORDINIS

Nemo ad primam tonsuram admittatur, nisi exhibito prius in scriptis testimonio natalium vitae, ac morum, et sacramenti confirmationis.³³ Clerici illyrici ad ordines accedentes calleant characterem illyricum, et utinam, et de rudementis christianae religionis sint optime instructi, ac de sufficienti litteratura et ab examinadoribus approbentur. Clerici vero latini iuxta praesumptum sacrosancti concilii Tridentini examinentur ab examinadoribus, ac insuper calleant cantum formum.³⁴ Quisque ordinetur ad titulum sufficientis beneficii ecclesiastici, ad titulum vero patrimonii laicalis non ordinentur, nisi qui ordinario utiles, aut necessarii^a suae ecclesiae videbuntur.³⁵

³¹ Usp. ovdje bilj. 38. ^a delectum: *et*. ^b delectum: *huius*.

³² Usp. COD, str. 711, r. 4-22.

³³ Usp. kanon 4. konstitucije o sv. redu Tridentinskog sabora. COD, str. 746, r. 25-29. Najnovija znanstvena dostignuća o sv. redu na Tridentinskom saboru sažeo je J. FREITAG, *Sacramentum ordinis auf dem Konzil von Trient. Abgeblendeter Dissens und erreichter Konsens*, Innsbruck-Wien 1991, str. 39-385.

³⁴ Usp. COD, str. 746, r. 30-33.

³⁵ Rimski ritual je donio točne odredbe slavljenja sakramenta ženidbe prema napatama Tridentinskog sabora. COD, str. 747, r. 3-13.

[10] DE SACRAMENTO MATRIMONII

Matrimonii sacramentum iuxta formam sacri concilii Tridentini³⁶ et ritualis romani ministretur, prohibitis aliis ritibus praesertim illyricis. <fol. 4> Matrimonium contracturi de fidei rudimentis interrogentur, et nisi prius confessi, et sacra communione refecti ad hoc sacramentum non admittantur, nec sine solitis denuntiationibus. Si dubium civia matrimonium aliquod exortum fuerit, parochus nichil deliberet, sed consulatur in omnibus ordinarius. Plures in anno instruant populum parochi de institutione^b, et virtute huius sacramenti de obligatione contrahentium ad invicem, et de prole recte, et ad christianam normam, ac pietatem vitae educanda. Temporibus ab ecclesia vetitis nuptiarum solemnitates omnino prohibentur. Describantur omnia matrimonia a parochis in libro ad hunc solum effectum parato cum nominibus duorum saltem testium, qui si fieri poterit, sint personae graves, et non consanguinei.³⁷ Nihil omnino prae sacramentorum administratione accipiatur a parochis transgressores gravissime punientur iuxta synodales constitutiones.

[11] DE MISSARUM CELEBRATIONE

Sacerdos missam celebraturus observet ad unquam rubricas missalis romani reformati.³⁸ Cum conscientia lethalis culpae ad tantum opus non accedat, alioquin merito iudicium divinum reformidet. Circa sacras vestes, calices, altaria, et reliqua ad hoc sacrificium necessaria observentur, quae in visitatione praescripta sunt. <fol. 5> Presbyteri novicii ad primam missam non admittantur a magistro ceremoniarum, nisi idonei reperti fuerint. Usus missalis illyrici antiqui in tota dioecesi prohibetur.³⁹ Sacerdoti illyrico non inserviat minister latino sermone, neque duobus sacerdotibus simul celebrantibus unus minister. Si contigerit in aliqua ecclesia celebrandam esse primam missam, nolumus idcirco alios sacerdotes impederi quominus in eadem ecclesiam eo ipso de celebrare possint; vetito questuandi abusu per ecclesiam, et osculandam patenam, sive reliquias aut quid aliud. Missae rosarii ac sanctae Mariae de Carmelo non celebrentur a sacerdotibus saecularibus, sed pro eis dicatur missa votiva communis de beata virgine. Missae de requiem non celebrentur nisi iuxta declarationem sacrae congregationis. Si plures missas in eadem ecclesiam eodem die celebrari contigerit, diversis horis iuxta commodum populi successive peragantur. Sacerdotes exteri tam saeculares, quam regulares ad celebrandum non admittantur sine ordinarii licentia.

[12] DE BENEFICIARIIS EORUMQUE OBLIGATIONE

Quilibet beneficiarius onera sui beneficii adimplere studeat. Negligentes poeniis alias a nobis constitutis subiaceant. Missas ex obligatione beneficii celebras, si oblacionem, sive

---

³⁶ COD, str. 755, r. 22 - 757, r. 43.

³⁷ Usp. COD, str. 756, r. 35-37.

³⁸ Praktične odredbe slavljenja sv. mise donosi *Decretum de observandis et vitandis in celebratione missarum* Tridentinskog sabora. COD, str. 737, r. 11-18. Reformirani misal po koncilskim naputama priredio je papa Pio V. (1566.-1572.) sa svojim suradnicima i objelodanjen je već 1570. godine.

³⁹ Usp. ovdje bilj. 21.

ut vocant, offertam, ab aliis accipiat, muneri suo non satisfecisse sciat. <fol. 5> Qui statutis rebus ad determinatum aliquod altare celebrare tenetur, non satisfacit, si alio die aut ad aliud altare licet in eadem ecclesiam peragat sacrificium. Qui legati pii ratione celebrare tenentur, curent, ut testatorum voluntas, quantum fieri poterit in omnibus adimpleatur. Legata perpetua cum obligatione celebrandi missas non acceptentur de cetero sine licentia ordinarii. Nullus beneficiarius inconsulto ordinario, rem ullam licet parvi momenti de suo beneficio ullo pacto alienare praesumat.

[13] DE SACRIS RELIQUIIS

Thecis reliquiarum incidatur nomen sancti, eius reliquiae ibi asservantur. Reliquiae e suis thecis sine ordinarii licentia non educantur. Numquam per civitatem vel ecclesiam occasione quaestuarii circumferantur. Ad latus altaris, in quo reliquiae asservantur, apendatur tabella, in qua descriptae sint ipsae reliquiae, quae ibi reperiuntur. Ante altare reliquiarum diu noctuque ardeat lampas. In domibus et locis privatis reliquiae non asservantur; vasa ac thecae in quibus nullae extant sacrae reliquiae numquam in altari vel alibi colendae exponantur. Novae reliquiae in ecclesiis, nisi prius ab ordinario fuerint recognitae, non recipiantur.

[14] DE SACROSANCTIS ECCLESIIS EARUMQUE COEMETRIIS

Saepae populus admoneatur a parochis de religione ecclesiarum, ac de immunitate, ac privilegiis. <fol. 6> Mandata, quae ex curiis tam saecularibus, quam ecclesiasticis emanant contra quoscumque in ecclesiis non publicentur, sed ad valvas affigantur, vel in coemeteriis publicentur. Ecclesiis reparatione indigentibus provideant earum rectores, vel alii ad quos spectant, ut in visitatione constitutum est. Coementa ecclesiarum dirutuarum ad profanos usus non adhibeantur. Coemeteria undequaque circumdentur muro, et cancellis, ac in anteriori area erigatur signum sanctissimae crucis, et denique arbores omnes praesertim fructifere excidantur, ut in visitatione sancitum fuit. Dies dedicationis, seu conservationis cuiuslibet ecclesiae quottannis in suis ecclesiis celebretur.

[15] DE FESTORUM CULTU AC VENERATIONE

Sacrorum dierum venerationem proponant suis populis parochi, ut dum a servilibus operibus desistunt, se in orationibus, et pietatis operibus exercent. Constitutionem nuper per felicis memoriae urbanum octavum de diebus festis editam, servari in omnibus mandamus. Festa quae sunt de praecepto, quam de consuetudine, vel devotione, publicentur dominicis diebus, ut est in more positum eorumque nota asservetur descripta in sacristia.

[16] DE HORIS CANONICIS EARUMQUE RECITATIONE

Racionem psallendi satis rationi, et devotioni congruam, quam clerus noster inicuit, approbamus, ut in posterum servetur, mandamus. Errores legentium in choro reverendissimo

domino primicerio munus corrigendi demandamus. <fol. 6'> Dum divina peraguntur in choro nullus beneficiarius in sacristia aut alibi permaneat. Unusquisque modestiam, devotionem et gravitatem servet in choro, nec quisquam alienam occupet sedem.

[17] DE PROCESSIONIBUS AC FUNERALIBUS

Ad publicas processiones omnes accedant etiam exempti, ut huc usque servatum est. Parochi ac cappellani ruralis ad praedicta de consuetudine adstricti suis venire temporibus non negligent. Sacristae processiones in ordinem desponat: Magister vero chori his omnibus praesit ac moderetur, moneatque omnes de iis quae canere aut psallere debeant, et ut modeste ac religiose incedant. Idem ordo servitur in funeralibus. Funera post solis occasum non eleventur in civitate sine licentia ordinarii. Post pulsatos camporas ad funera crux captaris non elevetur nisi exacto quadrante unius horae.

[18] DE PRAEDICATIONE VERBI DEI

Parochi iuxta praescripta a sacro concilio Tridentino ac a nobis in visitatione munus praedicandi verbum Dei non negligent: vitia reprehendant et ad virtutes adhortentur.⁴⁰ Inter missam ad altare concionaturi stent in cornu evangelii; si vero sugestum, vel pulpitum ascendere voluerint casulam deponant, caput tegant ac sedeant, quando tamen sanctissimum sacramentum non fuerit expositum. Thema ex evangelio desumant, ab expositionibus inceptis caveant, miracula ac exempla non nisi exprobatis auctoribus <fol. 7'> referant. Praedicatores in tota dioecesi ad munus sacrae praedicationis non admittantur, nisi obtenta ab ordinario licentia et petita benedictione, quam etiam obtinere tenentur regulares in suis ecclesiis concionaturi. Indulgentias ab ordinario non admissas ac recognitas non publicent. Clerici alique sacerdotes civitatis teneatur interesse concionibus in cathedralli ecclesia habendis superpeliceis induti, et omnes simul in choro sedeant.

[19] DE DOCTRINA CHRISTIANA

Exercitium christianae doctrinae per necessarium esse ex nostra visitatione cognovimus, quare singulis parochis plura in hac materia praescripsimus, quae omnino observentur. Parochi singulis dominicis diebus pueros ad ecclesiam convocent, praemisso peculiari signo campanae, eosque edoceant⁴¹ fidei rudimenta iuxta formulam felicis memoriae cardinalis Bellarmini idiomate, ac characterem illyrico fideliter versam ac impressum tipis sacrae congregationis de propaganda fidei;⁴² et prius omnes pueros simul recitare faciant alta voce parochi praecintonante orationem dominicam salutationem angelicam, symbolum fidei, praecepta decalogi et ecclesiae ac caetera, quemadmodum in sacra visitatione sancitum est,

---

⁴⁰ Usp. Decretum secundum super lectione ad praedicatione Tridentinskog sabora. COD, str. 667-680.

⁴¹ Ova riječ je napisana povrh prekrižene *admoneant*.

⁴² Opšimije STRGAČIĆ, Hrvatski jezik, str. 404.

parentes hortando, ut pueros ad tale exercitium mittant. Clerici deinde memoriter recisent libellum praedictum doctrinae christianae distributis partibus per singulis dominicis.

Ordinem habendi doctrinam christianam in ecclesia nostra metropolitana hactenus observatum approbamus, curatos vero nostrae ecclesiae in hoc munere administros esse volumus, cum reliquis qui antea etiam interesse consueverunt. Modus pueros congregandi et ad ecclesia deducendi, iam diu laudabiliter caeptus servetur. <fol. 7> Studii magistri curent, ut pueri rudimenta fidei in scholis ediscant. Parochi insuper infra missam, iuxta laudabilem consuetudinem recitare teneantur singulis festis diebus praesente populo illyrico idiomate, orationem dominicam salutationem angelicam, symbolum apostolorum, confessionem decem praecepta legis, quinquae praecepta ecclesiae, septem peccata mortalia, opera misericordiae corporalia ac spiritualia, tres virtutes theologales, quatuor morales et septem donam Spiritus Sancti.⁴³

[20] DE LECTIONE SACRAE SCRIPTURAE

Provisus de praebenda theologali semel saltem in hebdomada lectionem habeat. In lectionibus de materiis moralibus disputet, quae usui confessariis esse poterunt: omnes et singuli sacerdotes nostrae civitatis lectioni adesse teneatur, quam etiam super sacra scriptura fieri posse declaramus.

[21] DE CONGREGATIONE CASUUM CONSCIENTIAE

Congregationes cassum conscientiae post primam et tertiam dominicam cuiusque mensis feria quinta in sacristia ecclesiae nostrae cathedralis post vespervas habeatur.⁴⁴ Affigatur in sacristia schedula continens casus discutiendos omnis de clero et praecipue confessarii huiusmodi congregationi interesse teneantur.

⁴³ Ova odluka skoro je identična sa zaključkom zadarske sinode koja je održana za vrijeme nadbiskupa Viktora Ragazzonija 18.-19. listopada 1607. godine. Akte ili zaključci te sinode su izgubljeni a kratki prikaz sačuvao je samo Ivan Zanotti-Tanzlingher čije djelo je danas zagubljeno. STRGAČIĆ, Hrvatski jezik, str. 407 – pozivajući se upravo na Zanotti-Tanzlingherov *Epytome synodorum* 84/VI – donio je ukratko sadržaj spomenute sinodalne odredbe ne navodeći latinski original. Moguće je da su odluke ovih sinoda bile inspirirane četvrtim zaključkom sinode 1566. godine, gdje je doslovno zaključeno: »Catholicae religionis profectui omni studio incumbentes statimus, ut omnes ecclesiarum nostrarum Iadrensis cappellani praesentes et futuri singulis testis diebus et aliis diem missarum solemnia populo celebraverint, aut quis eorum celebraverit, infra ipsa missarum solemnia iuxta hactenus laudabilem consuetudinem observatam populo suo ibi frequenti materni idiomate omnia et singula infrascripta recitare, et eos de infrascriptis instruere teneantur: orationem s. dominicam salutationem angelicam, confessionem iuxta morem hactenus observatur, decem praecepta distincte, septem peccata moralia, duodecim articulos fidei, tres virtutes theologalis, quatuor morales, et septem donam Spiritus Sancti. Hortantes fidelem populum <pag. 5> et eos monentis in domino, ut haec tamquam saluti necessaria corde teneant, servant, discant domino adiuvanter, et firmiter credant quem secundam regulam sacrosanctae missae catholicae et apostolicae ecclesiae matris nostrae nobis vedenda proponuntur.« *Acta synodalia archiepiscopi Iadrensis Mutii Callini*, DAZd, Miscellanea III, pozicija 1, pag. 4-5.

⁴⁴ To je kapelica sv. Barbare, koja još i danas služi kao sakristija zadarske prijestolnice Svete Stošije. BIANCHI, *Zara christiana*, I, str. 120-121.

[22] DE RESIDENTIA AC INTERESSENTIA IN DIVINIS

Dignitates canonici aliique inferiores beneficiati nostrae cathedralis itemque plebanus et alii beneficiati sancti Simeonis omnibus horis canonicis ac missis conventualibus interscint. Punctatores in fine anni exhibeant ordinario summarium punctationum totius anni servatis adumquem iis omnibus, quae in sacra <fol. 8< visitatione mandavimus.

[23] DE VITA ET HONESTATE CLERICORUM

Omnes personae ecclesiasticae habitum, ac tonsuram sibi convenientem defferant, gravitatem, ac modestiam ecclesiasticam in omnibus prae se ferendo⁴⁵. Abstineant a ludis vetitis a nocturnis vagationibus, ac loreis a compositionibus et ebrietatibus ab armorum delatione.⁴⁶ Clerici tam in minoribus, quam in sacris constituti singulis primis mensium dominicis aliisque solemnioribus festis sacramenta penitentiae et eucharistiae frequentare teneantur. Personae ecclesiasticae et mulierum consuetudine, et consortio omnino abstineant neque quisquam ullam feminam domi detineat (exceptis avia matre sororis) etiam vinculo consanguinitatis, vel affinita coniuratam nisi ab ordinario licentiam in scriptis habuerit.

[24] DE OFFICIO MAGISTRI CEREMONIARUM

Omnes presbyteri ac clerici ecclesiae nostrae cathedralis magistro ceremoniarum in divinis officis peragendis obtemperare teneantur. Magister ceremoniarum studeat, ut in ecclesia persolvantur officia iuxta regulas rubricarum ac ceremonialis. Semel in mense convocet omnes clericos eosque, in ceremoniis ecclesiasticis exerceat. Quando ordinarius descendit ad ecclesiam, ut intersit divinis, moneat magister ceremoniarum omnes capitulares, ac reliquos de clero, ut accedant ad aulam, et cameram palatii archiepiscopalis iuxta praescriptum ceremonialis.

[25] DE DOMIBUS BENEFICIORUM

Colligantur in synodo duo sindici, seu curatores, alter capitularis, alter ex ordine sacerdotum inferiorum, qui bis in anno visitabunt singulas domos beneficiales, et refferant ordina-

---

⁴⁵ Usp. kanon 6 (klerička odjeća) 14. zasjedanja izglasano 25. studenog 1551. godine u Tridentu. COD, str. 716, r. 30-717, r. 3.

⁴⁶ Sličnu odluku donijeli su već kanoni 33. i 34. zadarske sinode godine 1566.: »... statuimus et ordinimus quod nullus clericus nostrae iurisdictioni subiectus cuiuscumque status et conditionis existat audeat nocturnae tempore incedere per civitatem neque cum lumine, neque sine lumine nisi in casu necessitatis, et tunc lumine. Qui autem luce constitutioni contrafecisse reperietur, proqualibet vice appobatur poena sex librarum parvorum et aliis poenis arbitrio nostro irrogandis puniatur.« Te kanon 34: »Malitiis ... et scandalis obviare volentes, statuimus, omnes clericos et personas ecclesiasticas, cuiuscumque status aut ordinis existant, sine licentia nostra aut vicarii nostri arma portantes nisi sint in itinere constituti; ultra poenam omissionis armorum puniendos esse in libris quinque, et praeterea arbitrio nostro pro modo et gravitate scandala.« *Acta synodalia archiepiscopi Iadrensis Mutii Callini*, DAZd, Miscellanea III, pozicija 1, pag. 16. Na ovu odredbu se naslanja 2. kanon (*De clericis privatim*) zadarske sinode koju je 1598. godine sazvao nadbiskup Minutio de Minuccio (1596.-1604.). FARLATI, *Illyricum sacrum*, V, str. 147-148.

rio, an indigeant reparatione, ut per congruam <fol. 8v> fructum substantionem provideri possit necessitati domorum benedicialium. Nominati fuerunt in praesenti synodo dominus Simeon Morea canonicus et presbyter Cesar Cariani mansionarius.

[26] DE OFFICIO SACRISTARUM ET SACRISTIA

Minores sacristae nihil mobilium ecclesiae cuius accomodent inconsulto domino procuratore fabricae. Altaria rebus necessariis instruant, pavementum, parietes totam ecclesiam ac sacristiam mundam conservent. In cubiculis prope ecclesiam ad id deputatis pernoctent. Ambo aut saltem unus ex ipsis iugiter in sacristia permaneat, quando ecclesia fuerit aperta. Tempore divinatorum officiorum alter in sacristia, alter permaneat in choro.

[27] DE MONIALIBUS

Moniales perlegant bis saltem in anno constitutiones visitationis apostolicae, quas ad unquam observare teneantur, necnon exercitium spirituale pro ipsis a nobis nuper editum. Item perlegant constitutiones in visitatione nostra editas, et praedecessorum nostrorum, tam circa claustrum, quam circa observantiam regularem. Confessarii monialium habeant apud se exemplum constitutionum illius monasterii cui inserviunt ad hoc, ut exactius muneris suo satisfaciant.

[28] DE SYNODO ET DECRETI VISITATIONUM

Praesens synodus in illyricum idioma traducatur, et illius exemplum quilibet parochus transcribat. Eadem synodum asservetur in collegiata Pagi, una cum <fol. 9v> decretis nostrae visitationis, ut in eadem sacra visitatio sancitum fuit. Constitutiones praesentis synodi legantur bis in anno in nostra cathedrali et collegiata Pagi, ac in aliis parochialibus nostrae dioecesis praesente universo clero.

Signa super huius synodi constitutionibus, vel circa illarum veram intelligentiam dubitatio emergerit, declaratio ordinario reservatur, quam totam ac universam synodum sanctae romanae ecclesiae verae matri, ac magistrae omnium ecclesiarum iudicio subiicimus.

V.

Zadarska biskupija – osnovana još samim početkom 4. stoljeća a od 1154. godine nadbiskupija i metropolija – bila je u 17. stoljeću stalna meta turskih pustošenja, jer se grad Zadar tijekom mletačko-turskih ratova pretvorio u najsigurniju venecijansku utvrdu na istočnoj obali Jadrana. Sinodalni život zadarske crkve bio je u vremenskom periodu između 1607. i 1688. godine iznimno bogat; u tako malom vremenskom razmaku je bilo sazvano i održano čak trinaest sinoda. Sinoda 1647. godine, koju je sazvaio nadbiskup Bernard Florio (1642.-1565.) pripada ovom vremenskom periodu i pokazuje kolika važnost se pridavala sinodama i njihovom značenju za obnovu crkvenih struktura.

Sinodalne akte nisu više dostupne, samo je danas u arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pohranjen jedan prijepis sinodalnih zaključaka naslovljen »Brevissimum compendium synodi dioecessanae Iadrensis, habita anno 1647 in civitate Iadrae.« Današnja signatura glasi: II d. 34, br. 565, fol. 1^r-9^r. Sinoda donosi 28. odredbi, koji su podijeljeni na dva dijela: Prvi dio obuhvaća točne odredbe i način slavljenja svetih sakramenata. Oni se trebaju slaviti prema uputama rimskog misala a svećenici glagoljaši prema obnovljenom glagoljskom misalu kojeg je redigirao Rafael Levaković. Drugi dio obuhvaća odredbe o klericima, disciplini i službi kanoničkog zbora u prvostolnici sv. Stošije. Posljednja odredba se odnosi na monahinje čiji se samostani trebaju jednom godišnje vizitirati.

Summary

ECCLESIASTICAL SYNOD OF THE CHURCH OF ZADAR (ZARA) IN 1647

The bishopric of Zadar (Zara) – founded already in the fourth century and from 1154 also archbishopric and metropolitan see – became in the seventeenth century a constant target of the Ottoman attacks, since the city of Zadar in this period became the most secure stronghold of Venice on the eastern Adriatic coast. In the period between 1607 and 1688 the ecclesiastical life in Zadar was rather rich and in this period there were organised 13 synods. The synod that occurred in 1647, and initiated by archbishop Bernard Florio (1642-1665) belongs to this period, demonstrates importance of the ecclesiastical life and ecclesiastical tendencies to renew the Church structure.

Unfortunately, the written evidence about the work of this synod is lost. However, in the archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts one can find a transcript of its conclusions under the title »Brevissimum compendium synodi dioecessanae Iadrensis, habita anno 1647 in civitate Iadrae«. The archival code of this document is II d. 34, no. fol. 1^r-9^r. This document contains 28 acts that are divided in two parts. The first part contains the rules about celebration of the holy sacraments, and these sacraments had to be in accordance with the Roman missal, except those who obey Glagolitic rule that was revised by Rafael Levaković. The second part includes rules about clerics, their discipline and canonical core service in metropolitan Church of St. Anastasia. The last act concerns the monarchies and its monasteries which should be visited yearly.

KEY WORDS: *Zadar (Zara), the bishopric of Zadar, early modern times, ecclesiastical history, Bernard Florio, archbishops synods.*